Дарка вгледіла її в тролейбусі — червневому, пітному, переповненому людьми й їхніми запахами: солодкаво-нестерпним, майже покійницьким — жіночим, і тяжким, трохи чи не кінським, зате, на диво, зовсім стравним і навіть, коли довго стояти впритул, збудним — чоловічим, — і от водномить усі запахи вимкнулись, зостався тільки тонко обведений світлом — до проявлених персикових ворсинок — дівочий профіль на сонячній стороні тролейбуса, весь такий кутастий, наче в натурниці Брака: з загонистим підйомом вилиць, із делікатною кирпою носика, з по-мулатськи віддутими губенятами й гострим немовлячим кулачком підборіддя, — примхлива, ламка геометрія, що ніби раз у раз вихоплюється творцеві з-під олівця і від одного погляду на яку заходиться серце, — як у дитинстві, коли береш до рук новісіньку ялинкову іграшку (…пам’ятаю, то була сліпучо-біла балерина в застиглому спурхові пачки і якомусь немислимо вигинистому легато скляних рук і ніг, таких тендітних і крихітнопалих, що доторкнутись до них своїм брутальним п’ятирічним пальчищем уже означало осквернити): такі обличчя катапультуються в світ мовби вмисно на те, щоб розворушити в нас нормально притуплене відчуття крихкости живого, — і ще й ця по-підлітковому непропорційно довга (уже не Брак — Модільяні) шия настороженого оленяти (оленя — від Олена: казати Лєна, Лєнка чи Лєночка, як казали всі, Дарці не повертався язик: Лєна — це Лєнка-пєнка, й нічого більше, а ці заломи й кути, ці лінії, що тягнуться надсадно, от-от увірвуться, — це щось зовсім, зовсім іншого…), таку саму шию Дарка запам’ятала в розстебнутому на два верхні ґудзики (комірець штивний і також гострокутній, двокрилком розкинутий урозхрист по плечах: мода сімдесятих) виріжку шкільної форми, — ах, Ленця, Леник-Оленятко, в кабінеті хімії її місце було коло вікна, і світло так само падало їй на обличчя й шию, аж до темної западинки під другим ґудзиком, що глибшала, коли вона нахиляла голову, підставляючи сонцеві персиковий пушок на лівій щоці, — і щойно тут Дарці клацнуло, що це не може бути вона, що тій, правдивій Ленці-оленяті мало б бути, як і їй же самій, порядно за тридцять, — і все-таки якимось дивом це була вона, повернена наново в своїй навіть-не-двадцятилітній, вічно-підлітковій довершеності: врода кожної жінки має

(як кожна статура — ідеальний розмір, щодо якого кілограмом більше чи менше — все на гірше), свій від роду запрограмований ідеальний вік — той, у якому розкривається найповніше і який може промчати водномить, як у пустельних квітів-ефемерид, а може в щасливій незмінності тривати роками, залежно від догляду й поливання (так оптимістично міркує собі Дарка, чиї видатки на поливання, тобто на креми й лосьйони, віднедавна почали перевищувати видатки на одяг), — Ленці згори однозначно приділено було підлітковий сайз, і хто знає, на що потім перетворило її життя? Ленця, оленятко. Отроковиця — ось точне слово.

Ленця-не-Ленця з сонячної сторони тролейбуса врешті відчуває, що на неї дивляться, й повертає голову (метеликовий стріп повіками, погляд гострий, як виставлений уперед лікоть: дивись, казала Ленця, швидко-швидко закочуючи рукав, дивись, які гострі, хочеш помацати?.. І ось тут теж… — відслоняючи коміра, ще дужче, схарапудженіше витягаючи шию, щоб продемонструвати свої кубістично насторчені ключиці: затамований віддих, погляд завмерлий, чужий і трошки зляканий — чи то власною довірливою відвагою, чи твоїми непередбачуваними діями: любиш, не любиш, плюнеш, поцілуєш?..). Звичайно ж, це не вона, і ця не таке вже й дівчисько, як видавалося в профіль, — Дарка відводить очі, чемно туплячись за вікно, де якраз вигулькує з-поміж поплямленої сонцем зелені Маріїнського парку кам’яний бовванчик Ватутін, тупо-округлий, лисий і самовдоволений, — скульптурний епіграф до цілої хрущовської доби: ровесничок, подумки форкає Дарка, і цієї самої миті нагло розуміє, що на шкільний збір випускників (цупка листівка-розгортка з золотим тисненням "Запрошення", вийнята позавчора з поштової скриньки і непевно відкладена набік — буде ще час подумати…) вона таки, хай йому грець, піде, хоч її й наперед підмлоює від нудьги: що може бути цікавого в цьому жалюгідному акті самоствердження, кожного зокрема, перед лицем власного отроцтва, що цікавого в сивіючих і лисіючих дядьках, радих на часинку обернутись на хлопчаків, і штучно вистроєних цьотках, які крадьки ревниво пасуть зором твої зморшки в надії, що в

них їх куди менше?.. Але вона піде — щó б не сталося з Ленцею-оленятком, вона мусить це знати.

. . . . . .

Одного разу Дарці потрапила на очі стаття якогось американського ґендерного мудрагеля, де ледве не за аксіому стверджувалося, буцімто хлопчики більше "competitive"[175], а дівчатка, навпаки, більше "cooperative"[176]. Тільки хлопчик міг з легким серцем зблягузкати таку дурницю. В чистому вигляді боротьба за владу — не за дивіденди у вигляді оцінок (еквівалент пізнішого фінансового успіху), не за увагу протилежної статі (та ще себе такою не усвідомила) і навіть не за зірвані оплески на шкільній ялинці (що насамперед тішать марнославство батьків і тільки в другу чергу нарощують м’язи твоєму власному), — а саме за владу як таку, в її майже-бездомішковій, мов той сухий спирт, і тим особливо наркотизуючій формі: за виключне й неподільне право вести за собою цілий клас — хоч з уроку на спортмайданчик, хоч після уроків — на котячий концерт під вікно неприємної тобі "жиропи" з першої парти, що на перервах знай жує принесені з дому бутерброди в проолієному папері, а потім лишає на підручниках гидкі масні плями, — байдуже, куди, байдуже, на добре чи на зле, бо різниці між добром і злом не існує, як взагалі не існує її при всякій абсолютній владі, — ця боротьба, окрім як у первісних племен, найчастіше подибується таки серед дівчаток — від восьми до дванадцяти років. Потім, хвалити Бога, в них з’являються інші, цивільніші клопоти.

На той час, коли в їхньому четвертому "Б" з’явилась Ленця, Дарка вже мала за собою біографію, цілком гідну майбутнього кримінального або політичного лідера (межа між цими двома, як відомо, вельми плитка й визначається не вдачею, а обставинами): аж дві дівчинки з її класу мусили змінити школу, одна навіть посеред навчального року — чорнява Римочка Браверман з величезними просинцево-білими бантами в лиснючих косах, яку батьків шофер підвозив до школи службовою, так само лиснючою чорною "Волгою", а після уроків нею ж відвозив на

музику: в Римочки був гладкий самовпевнений задок і презирливий рот з плавким переходом у воло, від неї пахло домашньою ванільною здобою, канікулами в Гаграх, конфіскованим у третьому поколінні антикваріатом і п’ятикімнатною квартирою в будинку, спорудженому військовополоненими, — життєвий старт, що аж ніяк не сприяє розвиненому інстинкту самозбереження, так що саме від Дарки, яку необачно спробувала була потрактувати з усією, засвоєною з дому, питомою зневагою до чужих, у п’ятикімнатну квартиру з конфіскованим у третьому поколінні антикваріатом не вхожих, довелося Римочці отримати перший урок на виживання в суспільстві, де ні дідусь-прокурор, ні тато-директор уже не годні були забезпечити їй того єдиного, що вартувало: доброякісної п’ятої графи, — після того, як нацькований Даркою гурт однокласників, включно, до речі, з рудим Мішею Хазіним і Маринкою Вайсберг, прогнав її від школи до самого, поставленого військовополоненими під’їзду, в одну душу скандуючи "Жид-жид, по вєрьовочкє бєжит!", і Римочка справді бігла, отим самим вічним жидом усіх Треблінок, підкидаючи водномить жалюгідно позбавленим самовпевненості, наче спущений м’яч, задком, а назавтра на уроці цілий клас тихенько дзумчав собі під носа, так що відверненій до дошки вчительці чутно було лиш монотонний низький гул, ніби класну кімнату раптом виповнили джмелі: "Жи-дов-ка, жи-дов-ка, жи-дов-ка…" — "ж-ж" виходило особливо жирним, густим, відворотним, "Та випустіть же нарешті цю осу, де вона?!" — дратувалася вчителька, і оса вщухала, а тоді Римочка нагло скочила на ноги з істеричним вереском: "Апять! Вот, ані апять!" — і ридаючи вибігла за двері: після цього, хоч би чим там погрожував школі Браверман-старший, хоч би скількох батьків викликалося на "розборку", зоставатися в класі й далі високо нести в ньому свої крохмальні банти-пропеллери Римочці вже ніяким побитом не випадало. Дарка сама була оглушена й налякана Римоччиним неочікуваним заламанням, до того істеричного крику все було ще для неї достатньо бездумною, азартною грою на підкорення, і кілька днів потому вона пролежала вдома з безпричинною температурою, не вміючи нічого пояснити батькам, — головна мука полягала на тім, що Римочка, пихата й ненависна, з її постійним пханням у старости й сандружинниці, з тою гидливо відкопиленою губою, з якою (явний

спадок дєдушки-чекіста, чого Дарка натоді оцінити ще не вміла, але нутром реєструвала непомильно) розглядала, чергуючи, вимащені чорнилом пальці дітлашні й відсилала "мити руки з милом", з її методичною зубрьожкою й нескаламученою впевненістю у власній досконалості — аж навіть раз мимохідь, знехотя зроненим про Дарку, що та, бачся, "теж відмінниця" ("Це ти — теж!" — негайно відреаґувала доглибно обурена Дарка), з її лиснючими сатиновими нарукавниками й змінним взуттям у спеціальній рожевій торбинці — також рожевими, як у маленької принцеси, справжніми черевичками на підборах: "У тєбя такіх нєт і нє будет, ето мне папа прівьоз із Копенгагена", — ця Римочка зненацька виявилась д и т и н о ю, такою самою, як і Дарка, і через неї, Дарку, ця дитина кричала од горя. Тато з мамою теж перестрашились: Дарка почала стогнати уві сні. Вона б радо помирилася з Римочкою, перепросила б і втішила, якби знала, як, — досвід замирень у неї був тільки з мамою й татом, які, що б не траплялося, вкінці завжди опинялися в позиції душпастирів — мовляв, іди і більше не гріши, — і можна було бігти гратися вистрибом, з легким серцем, з хутко висихаючими, сонечко після грози, слізьми, а тут щось було зламано, непоправно і назавжди, — в Римочці, в світі, в ній самій, і з вилому, як із дірки в паркані, повзла й клубочилася густа, гаряча коричнева тьма, — а коли гарячка спала й Дарка знов пішла до школи, Римочки в їхньому класі вже не було.

Віддаленим наслідком цих подій можна вважати те змішане почуття вини й сорому, що звідтоді незмінно заполоняло Дарку при зустрічі з кожним євреєм і сяк-так розсмоктувалося тільки при ближчому, вже таки особистому знайомстві. Прямим, незабарним наслідком стала Дарчина прищухлість, сумирність і глибоководне занурення в книжки (саме тоді розпочався в неї період запійного читання) — аж до кінця навчального року. А з початком нового в класі з’явилась новенька.

. . . . . .

Майже про всіх людей, що відіграли в її житті хоч трохи варту окремого епізода ролю, в Дарки зберігся перший спогад — схований у

пам’яті, як на дні шухляди, моментальний знімок іншого, чужого, за Бог його зна якими й прикметами з місця вирізненого, вихопленого оком з-поміж багатьох, з безладно захаращеного тла решти світу — як нехибна обіцянка майбутнього. Розкладені вряд, ці знімки явили б низку найрозмаїтіших і найнесподіваніших ракурсів — від блискавичного поціляння, навпроти себе, очима в очі, що викрешує межи двома вольтову дугу найкоротшого зв’язку (очі сині, очі сірі, очі зелені, всі з однаковим заворожливо-скляним блиском старовинного кришталю — все чоловічі очі: втім, як знати, які в цю мить у тебе?), — і до зроблених ніби прихованою камерою, коли об’єкт іще тебе не бачить і не підозрює, що йому судилося кимось для тебе стати, — ракурси профільні, у три чверті й навіть зі спини, точніше, з потилиці: потилиці часом бувають несамовито виразні. А проте, скільки б не порпалася в пам’яті, Дарка ніколи не могла знайти там уперше побачену Ленцю. Ленця не прийшла ззовні — вона розвинулася зсередини Дарки, як її власний орган. Як дочасно приспаний ґен спадкової хвороби.

. . . . . .

Що Дарка запам’ятала — це Ленчині капронові колготки: більшість дівчаток у класі ще носила бавовняні, білі й коричневі, побрижені або пухирями повіддувані на колінах і чомусь вічно, о прокляття планового виробництва, заглибокі в промежині (чи соціалізм поклав був собі за мету плекати виключно коротконогих і підозріло череватих маленьких дівчаток?), а тому вічно зі звислою з-під спіднички ледь не до колінець матнею, так що всім, і найперше самій власниці, здавалося, наче колготки от-от спадуть, і так і минуло наше дитинство — в Країні Спадаючих Колготок; малюки, ті просто раз у раз задирали спідничку й діловито "підтягали штани", один раз "жиропа" Алла, та сама, з першої парти, зробила таке трохи не в четвертому, коли її викликано до дошки, — жест природнісінький, усе’дно що закасати рукави або пригладити волосся, але в четвертому її вже обреготали на все горло, хлопчиська мало з парт не падали, тицяючи пальцями, і дівчатка зрадницьки підхихикували й собі, і може, тим Дарці так запам’яталися Ленчині ноги — довгі, беззахисно цибаті ноги новонародженого оленяти, але облиті,

як засмагою, щільно й гладенько — ані бганочки — тонким прозірчастим покривом: в заллятому вранішнім сонцем класі вони здавалися золотими, — Ленця мов не мала дитинства, не мала з чого виростати, всі дрібні, на позір непримітні жіноцькі навички самоукшталтування, на засвоєння яких, однак, кладеться ціле отроцтво (а дехто й кавалок юности пригрібає) — всі ті вискубування брівок, переміряння на себе різних стрижок ("гаврош", "сессун" — пташина мова, уже неврозумлива для хлопців), лак-із-цяточками, лак-із-квіточками, аж нарешті в десятому, слава-тобі-Господи, нормальний колір, — все воно якось від роду було при ній, невід'ємне від її раз і назавше прецизно-акуратно вималюваної вже-готовою, ламкої золотоногої постаті — Брак? Модільяні? ні, Пікассо: дівчинка-на-кулі.

Ленця. Ленця, любов моя.

І ще про ноги згадує Дарка: той нестерпний нутряний опік, що згодом навчаєшся впізнавати як ревнощі, коли англійка (і таки справді мов живцем скопійована з гротесково-пісних, пласких, і безформних, і безрозмірних віком англійок Мопассана, що ним Дарка натоді вже потай запихалася) ставить Ленцю в куток: вчителі, тобто вчительки (а з мужчин один лиш фізкультурник у них, здається, й був?..), так ось, учительки її чогось рішуче недолюблювали, і чого б то? — і Ленця стоїть там у своїй куценькій формі, на виду в цілого класу, злегка розгойдуючись на золотих оленячих ногах, і Маринка Вайсберг шепоче до Дарки — а правда, в Ленки ноги красиві? Дарка кривиться: це тема не до обговорення, а Маринка далі своєї: довгі, мовляв, — мої аж на дванадцять сантиметрів коротші, ми з нею мірялися, знаєш, як треба міряти? от звідси, від бедра, — удар виявляється таким сильним, що Дарка несамохіть розтуляє рота для вдиху, а тоді під грудьми повільним вогнем розтікається опік: ще вчора вони з Ленцею допізна сиділи над озером у парку, спершу годували лебедів із Ленчиними шиями, а коли лебеді попливли спати, дивились на захід сонця, на гостро, скалчасто палаючу кармазинову доріжку на воді — розширеними, як од жаху, Ленчиними очима: стільки краси — казала Ленця, її тонкі, такі тонкі, аж здавались підсиненими, повіки метеликово здригалися, — стільки в світі

краси, як це все вмістити?.. Знаєш, Дар, я часом до ранку не можу заснути, все думаю — голова йде обертом, як од висоти: як же це все вмістити, коли світ такий величезний?.. І знаєш, — повіки завмирали, разом із серцем у Дарчиних грудях, над мулатськи-вивернутою, як для поцілунку, горішньою губкою знати було росяні бісеринки: наслідок невидимої оку внутрішньої надсади, — знаєш, Дар, мені здається, зі мною от-от має трапитися щось дуже прекрасне або дуже страшне, щось таке, таке, — на пальцях, що стискали край лавочки, проступали білі плями суглобів, — від чого я нарешті зумію все вмістити, охопити, розумієш?.. Дарка дрібно-дрібно тремтіла всередині — не од холоду, бо щокам і губам було гаряче, а од відчуття, наче в долонях у неї ворушиться метелик, з дитинства ж бо кожен знає, що коли метеликові обдути з крилець всенький пилок, він неодмінно помре: нікого в житті — ні до того, ні після — їй так звірино-болісно не праглось захистити, ні перед ким вона не відчувала такого обмираючого, до повного отерпу кінцівок і нутра, захвату, як тоді перед Ленцею, всі пізніші зв’язки були тільки сколками, відблисками з цього почуття, як оті лелітки кармазинового вогню на воді (тро-о-ошки щось подібне в коханні з мужчиною, коли, роз’єднавшись, розпавшись тілами, по якійсь хвилі знову ненаситно-стражденно тягнешся до нього, бо не знаєш, що ще можна зробити з цією нерозчинною, як стіна, плоттю, окрім як повторно прийняти в себе, бо нема способу злитись назавше і всім єством — так, щоб уже не роз’єднуватись, — але то грубіше, примітивніше, взагалі, від часу, коли обростаєш усвідомленою плоттю, все робиться дедалі простішим і однолінійнішим, — а може, здогадується тепер Дарка, може, бути сестрою: старшою сестрою — то такий самий прирожденний інстинкт, як і бути матір’ю, і украдене в неї, одинокої дитини в батьків, сестринство роками набрякало в ній безпритульним, щоб у слушну мить всією вагою обрушитись на Ленцю — Ленцю, котра вочевидь потребувала чогось іншого?..), — оглушена й осліплена, Дарка низько схилилась над зошитом, намагаючись не дивитись на Ленцю в кутку, хоч та знай жалісно осміхалася до неї звідтам кутиком рота, мов знала, про що вони тут шелестять із Маринкою Вайсберг: те, що вчора Ленця так безоглядно ввірила їй найкоштовнішу, найкрихкішу частину себе, означало для Дарки свого роду присягу на абсолютну й беззастережну

вірність, тож, крім урази кожного люблячого від того, що люблений виявляється непрозорим, що поза нами провадить якесь своє життя і може мати від нас якісь секрети (мірятися ногами з дурепою Маринкою, хихикати, тулитись стегнами одна до одної, піддерши пелену, мені вона ніколи не пропонувала такого, геть і згадки не було…), — крім цього, тут була ще й мука ображеної любови, яка вимагає всього нараз, негодна вдовольнятися урізаними порціями, і тому приречена постійно ставити під сумнів справжність отриманого: невже вчора вона мені брехала, як можна бути такою, такою — облудною, Дарка точно пам’ятала, що на думку їй спало саме це слово, на перерві вона продибала повз Ленцю в гордому мовчанні, цілий наступний урок пішов на оговтування, на відтерпання оголомшених змислів, а вже на наступній перерві Ленця підступилась до неї сама: ти що, ти сердишся на мене?.. Мені треба з тобою п о г о в о р и т и, — мовила Дарка не-своїм голосом, що стояв лубом десь у стиснутій гортані й ніяк не проковтувався. Після уроків вони знову сиділи в парку над озером, удвох оповиті, як казковий герой хмарою, грозово нагуслим повітрям шекспірівської трагедії: зрада — розрив — розлука, Ленця, виблискуючи повними колихких сліз очима, пристрасно запевняла Дарку, що з Маринкою — то було давно, в підтексті малось на увазі, до Дарки, — що то все "глупості", які не мають жодного значення, і Дарка, внутрішньо відразу розвиднившись, мов вийнята з-під обвалу, якийсь час іще, проте, вдавала ображену, трохи з вродженого почуття композиції, а трохи й несвідомо виторговуючи тим од Ленці вже нових поступок, нових гарантів безроздільної й виключної до-себе-належности: сценарій, який потім незмінно повторювала з усіма мужчинами, тим більше що з ними це виходило набагато легше, Ленця ж була гутаперчевою, як та пікассівська гімнастка, знай шугаючи в обхід Дарчиного натиску, мов на гойдалці, туди-сюди, від розпачливого каяття до раптового впадання в якусь повну неприсутність, схожу на транс, із заслуханістю в себе, а то знов з напівістеричними пориваннями декламувати Дарці вголос якісь вірші, що мають "усе пояснити" (віршами вони в той рік засипали одна одну до знемоги), — тож котроїсь небезпечної миті вкінець вимучена цими кидками Дарка почула власний крик: "Прости мені!" — і далі було сповзання вділ уздовж Ленчиних обтягнених золотистим капроном

нагрітих колін, обіймаючи їх руками, і одночасне жадібне вдихання, крізь сльози, їх несподівано рідного, хлібного запаху, — запаху домівки, до якої врешті прибиваєшся після довгих мандрів, у спальні над дверми щілина світла з батьківської кімнати, давай я підіб’ю тобі подушку, лоскотно-духмяний, як шерстка кошеняти, пух її волоссячка в тебе на щоці, скуленість двох дівчаток під одною ковдрою, втуляння в себе навзаєм, перешіптування, зненацька нестримне пирскання сміхом, просто в вухо, та ну тебе, оглушила, — така сама, як ти, але інша, ось що́ таке сестра, ось що́ я зараз стискаю в обіймах, тісно, так тісно, що тісніше не буває, — щоб уже ніколи не відпустити, — двійко шалено сплетених між собою дівчаток на лавочці вечірнього парку, її припухлі горбочками груденята під шкільною формою вчавлено в твої, її вії лоскочуть тобі шию, — як і героя в тій казці, послана богами хмара зробила їх невидимими для стороннього ока — ніхто не йшов по доріжці, ніхто не шарудів падолистом, не було кому здивуватися, коли Ленця, зціловуючи вологі доріжки з Дарчиних щік, притислась губами до її губ і на мить завмерла, задихнувшись, її серденько гупало Дарці всередині, й обидві злякано заклякли, не знаючи, що робити далі, а тоді Дарка враз відчула в себе між губами щось бистре, мокре, солонувате на смак і якесь непомірно велике — воно плавало в неї в устах, наче гола гаряча рибина, затуливши тьмою весь світ, і вона не одразу збагнула, що то Ленчин язик, а збагнувши, затряслася вже од якогось нового, незрозумілого плачу, з силою вхлипуючи його в себе разом з Ленчиним язиком, ще дужче стискаючи руками худеньке тільце: гострі, мов крильця, лопатки, поздовжня клавіатура випнутих хребців під шорсткою форменою тканиною, мов спалахом, навернули на гадку найперше потрясіння живим, либонь, десь із третього року життя: в кошику, на дні, — манюнє, пухнасте біленьке кроленятко, над яким заніміла була в безруху, мов заворожена, не в змозі ані відступитись, ні одвести погляду, доки хтось із дорослих не спитав згори: "Що, хочеш узяти собі?" — до тієї миті вона лиш намагалась якось упоратися з відкриттям, що таке чудо живе і рухається, і ось прийшла пряма підказка, що́ з цим відкриттям робити: чудо можна було м а т и (в два роки, в цьому найчеснішому людському віці, "мати" означає тільки одне — від повноти почуттів укласти до рота і, бажано, проковтнути, як це чинилося з

пелюстками найгарніших квітів на клумбі в дворі: відскубувалося й жувалося, гіркий смак і зеленкувата, при відпльовуванні, слина, причім із роками такий первісний смисл аніскілечки не міняється, хіба що затуманюється), — треба прожити вік, щоб зрозуміти, що колись давно дорослі тебе одурили, — що насправді нічого живого: ні квітки, ні кроленяти, ні людини, ні країни, — мати якраз і не можна: їх можна тільки знищити, тим єдиним ствердивши факт посідання.

. . . . . .

...І ще тут, — казала Ленця, але то було вже іншого разу, в неї вдома, перед великим, тьмяно полискуючим дзеркалом у темно-бурій різьбленій рамі, — вона першою розщіпнула сукенку на грудях, оголивши дві атласисті бретельки на кубістично-кістлявому, із самих різко випнутих горизонталей змонтованому плечі, — вона давно вже носила ліфчик, Дарка бачила, коли вони перевдягались перед фізкультурою, її добірну, білосніжну нейлонову білизну, де тільки діставали батьки? — але там, серед запаху звалених у кутку старих, шорстких на дотик мат і задавненого поту, була просто добірна білизна, а тут, коли Ленця, не зводячи з Дарки отих загіпнотизованих очисьок, майже чорних од розширеної на всю райдужку зіниці, зсунула з плеча бретельку — ніжний, перламутрово-рожевий вершечок груді випорснув із чашечки, як висолоплений язичок, і водночас Ленчині пальці, зашпортуючись у ґудзиках, мов питаючись дозволу, стали обережно розстібати кофтинку на Дарці, й вона вгледіла поруч із Ленчиним — свій, тільки темніший, червоніший, як вишнева кісточка, — їй зненацька прилила до голови вся кров, і зір потьмарився; Ленця легко-легко нахилилась над її грудьми, і Дарка відчула її мокрі, вбирущі вуста, і мурашки, що сипонули поза шкіру, і свій прискорений віддих, — і все зненацька попливло, а чи то сама вона, Дарка, пливла, зсувалася кудись у невідомість, у щось чадне й гаряче, щось недозволене й владно-притягальне, порівняно з чим уся її дотеперішня воля-до-влади, її першість у класі, олімпіади, капітанство в шкільній команді — все було смішним і мізерним, наче скинутий пух, і вона випручувалася з того новою, темною й могутньою, як гроза: зразу з цілий світ завбільшки, —

ох Ленцю, Ленюсю, дві дівчинки з розхристаними пазушками в глибині дзеркала, де Ленця притулила її поціловану грудь до своєї, дотикаючись сосками, й тихенько напівспитала: "і ще тут", показуючи на другу, — і так воно все й почалося.

І закрутило, й понесло…

Всі їхні великі перерви пліч-о-пліч на підвіконні, блукання парком після уроків, запійні розмови, розмови, розмови, ненаситні, мов у двох німих, що зненацька віднайшли дар мови, або в малят, що тільки-но навчилися говорити — та вони й справді вчилися говорити, вчилися перекладати себе на слова й голос інакше, ніж того вимагали дорослі, — про сенс життя, про майбутнє людства, буде війна чи ні, про власне дитинство, просто страх, скільки спогадів пре з тебе через верх у такому віці — "пам’ятаю, коли я була маленька", — а потім уже ні чорта не пам’ятаєш аж до самої старости, коли, кажуть, наново відкриваються якісь там шлюзи-загати, — навіть не можеш пригадати до пуття, про що ж, власне, так нестримно-впоєно лепеталося тоді одна до одної годинами поспіль, аж дня нестало, — хіба якісь убогі скравки, обрізки — вірші, наприклад: "Мимо ристалищ, капищ, мимо шикарных кладбищ…" (Ленця), "Панно з очима, більшими за айстри…" (Дарка) — але то явно з подачі дорослих, то їхнє шістдесятництво залузане перетікало через дітей від родини до родини, тонесенькою цівочкою із на-той-час-уже-добряче-прикрученого крана, а все своє, чим заповнявся по вінця вміст тих годин, — мов провалилося кудись, зоставивши тільки, як мул по відшумілому потокові, — спомин лавочки, спомин підвіконня в шкільному коридорі, спомин Ленчиного невідривно-уважного — ах, як вона вміла слухати! — обличчя з блискучими очима й напіврозтуленим ротом, і все це в притуманеному, осінньо-розмитому світлі тужного відчуття затраченої, давно недосяжної вершини, — ціла та видима, денна сторона їхньої дружби (шостий, здається, клас: якраз коли в дитячому гурті починається нестримний процес хаотичного бродіння, злипання й розлипання молекул по двоє, по троє, незбагненні здружування й роздружування по кілька разів на рік, так що ніхто з учителів на цих двох особливої уваги не звертав), — все воно ніби

тривало й далі, але непомітно-швидко збігаючись, мов торішня сукенка (й так само пнучи в пахвах!), під навальним розростом тої нової, душної й чадної сторони їхніх взаємин, котра розвивалася вже без стороннього ока й забирала собі дедалі більше сил — точніше, дедалі більше сил ішло, принаймні в Дарки, на її підтримання, бо всі їхні тремтячі припадання до себе, всі палкі поцілунки й рясніючі, по наростаючій, пестощі вибухали не самі собою, тобто не з чисто тілесного інтересу, як то потім було з хлопцями, а, щоразу й незмінно, розв’язкою якої-небудь чергової емоційної накрутки, такої собі невеличкої драми, в мистецтві імпровізування яких обидві сягали чудес винахідливости: в нападі замирення після нової сварки-на-межі-розриву (котрими між них частило, мов грозами в липні), в екстазі порозуміння під звуки "Doors", од яких Ленця ридала, впавши на килим і б’ючись об нього головою, з криком: "Я нє магу, нє магу, нє магу!..", і Дарка, вхопивши обіруч і тулячи до себе цю рідну, теплу, пушисту голову (запах, як шерстка кошеняти...), цілим тілом дрижала од причетности до незглибимої тайни почування, — і ще од того, наскільки Ленця незбагненно тонша й духовно багатша натура (саме так Дарка написала в домашньому творі на тему "Моя подруга": "Моя подруга набагато тонша й духовно багатша за мене натура", і надовго застрягла на цьому реченні з двома однокорінними, набагато-багатша: щось із двох належало викреслити, а нічого не викреслювалось), — взагалі, цілком неясно, дивується тепер Дарка, як вони в той рік примудрялися ще й учитися, де брали час?.. А якщо точніше, то де брала час Ленця, яка, хоч і гірше од Дарки справувалася, все ж таки закінчувала кожну чверть без трійок, ба й переважно з п’ятірками, і не тільки зі співів чи фізкультури (хорошистка, що автоматично значить — хороша дівчинка, чи, як казав потім на батьківських зборах завуч, "дівчинка з заможної родини", бо такою вона й була, при розлучених батьках, що пестили її, мов змагаючись між собою наввипередки: стереосистема, французька білизна в дванадцять років...), — як її на все ставало?..

А вони ж іще й читали, і ще й як ненатло, також на повну силу, — проживаючи прочитане як свою внутрішню подію, тут історичний час прийшовся на них як улитий: були роки книжкового буму, полювання за

дефіцитними московськими томами, оправними в новенький, пахучий коленкор барви темного бурштину — або пляшкової зелені, або новенького морського кітеля, і з незмінною офіцерською позолотою на погонах, пардон, на корінцях (і з того всього радше схожими на коробки з-під дорогого коньяку, з котрими, в ідеалі, й призначені були сусідувати на полицях югославських "стєнок", символізуючи культурне дозвілля при зрослому добробуті радянських людей), — і Дарка, чиїм батькам добробут дозволяв, у кращому разі, на ротапринтні копії, до того ж не завше й безпечні, позичала в Ленці тих кавторангівськи-солідно виданих Ахматову й Мандельштама, і "Майстра і Маргариту" Ленця теж прочитала першою — переповівши Дарці перед тим, як позичити, майже дослівно перший розділ, аж до відрізаної трамваєм голови включно, — а вже останнього розділу Дарка так ніколи й не подужала запам’ятати: власне як дочитувала книжку, її викликано на допит, і тим скінчилося її дитинство.

…Аж ген пізніше, дорослою, Дарка заризикувала спробу врешті розвідатися в матері до пуття, що ж то такого направду страшного було тоді відкрилося (ох, краще б не відкривалось…), від чого цілою школою понад місяць достоту штормило? Адже ж ніби й банальна, як на зрілий розсуд, історія: "дівчинка з заможної родини", неповних чотирнадцяти років, потай від усіх (і від мене, від мене теж!) водить компанію з цілком статевозрілими хлопчиками з десятого, їздить з ними в неділю на Труханів острів, а потім мама одного з цих хлопчиків (можна собі уявити цю мамочку — топити б таких!) зчиняє рейвах на цілу школу (ідіотка!), бо коханому синуньові порвано, чи пак перегризено, вуздечку на члені (і теж не біда, до весілля загоїться!), — про вуздечку, оце тільки й спромоглася згадати Дарчина мама, для якої це, схоже, стало незабутнім анатомічним потрясінням, — ну добре, згода, не зовсім щиро казала Дарка в невиразній надії видражнити з матері що-небудь іще, — історія не дуже-то приємна, надто для батьків дівчинки, але, як подумати, то бувають же й куди гірші способи втрачати дівоцтво, що зовсім не конче потім обертаються зламаним життям, і дівчинка з таким бурхливим дебютом за яких двадцять років, дивись, виринає преблагополучною матроною, і навіть із несогіршою університетською

кар’єрою, не кажучи вже про надгризеного хлопчика, який теж пречудесно може стати, на втіху мамочці, доктором яких-небудь наук, океанографом, або селенографом, або, хай йому грець, осцилографом, чому ні?.. (Що запам’ятала сама Дарка — то, крізь прочинені двері директорського кабінету, вперше тоді побачену, викликану до школи маму Ленці — молоду і сліпучо вродливу, в чомусь обтисло-шкіряному, в блиску циганистих дармовисів, у сизих паволоках тютюнового диму, що нервово розгорталися круг неї, як клуби фіміаму круг незнаного божества, — і, поза коротким уколом подиву, що хтось має звагу курити в директорському кабінеті, свою гостро-тоскну свідомість якоїсь іншої людської породи, яка десь там, — та ні, десь тут, поруч, а ніби за скляною стіною: не дотягтися, — провадить якесь своє набагато-багатше, кіношно-красиве й незглибимо-насичене життя, — породи, якій від віку приділено м а т и с в і т — собі до послуги). Дарчина мама, однак, запам’ятала ще й появу в школі слідчого, фігури, котра для Дарки промайнула майже безслідно (може, тим, що дітей допитувано в присутності батьків, а батьки ще були значущіші за всякого чужого дядька, так що в Дарки зосталося враження, немов то батьки її й допитували…), — раз слідчий, значить, не тільки здорові підліткові розваги на свіжому повітрі, а що ще могло бути? "Жувачка", джинси (верх непомисленної розкоші!), подаровані чи виміняні кимось із тих пацанів, о жах, під "Інтуристом", страшне слово — страшнішого натоді либонь що й не існувало — "фарцовка"?.. Лапті діткам плели, чи що, — загодя, на виріст, щоб не розганялися на майбутнє з непомірними апетитами, а вчились паскудити нишком: "Ти бачила у Скальковської (Ленця одразу перетворилась на Скальковську, такою потім і зоставалась) значок з американським прапором? Вона не казала тобі, звідки він у неї?.." Брр, мрак — тьма і непроглядь… (Плюс явний душок політичного доносу — чи не мама порваної вуздечки постаралася, щоб уже таки напевно розбити компанію?) Що могла Ленця — її Ленця — мати з тим усім до діла, і головне, як могла тримати те своє життя таким акуратно-паралельним, таким невидимим, як колготки на ногах — жодної бганочки, — нічим чисто, ні словом, ні жестом себе Дарці не виказавши?.. (Був, щоправда, один момент, який Дарка, з раптовою ревнивою зрячістю всіх закоханих, таки вловила, одна загнана скабка:

Ігор М., з десятого "А", проминаючи їх у коридорі, червоногалстучну дрібноту, котру старшокласники розгрібали на ходу з невидющими лицями, як мурашник, враз зупиняється: "Лєна", — каже він, і таким незвичайно тихим, скрадливим бринить це зовсім доросле "Лєна", і така дивна усмішка торкає йому вуста, і Ленця подається, таким балетним рухом, з-п’ятки-на-но-сак, йому назустріч, і зависає ногою в повітрі, і поки вони обмінюються кількома приглушеними словами, Дарка стало бачить перед собою тільки цю незручно завмерлу, ніби в чеканні, підібгану в коліні ногу, так невагомо сперту на носачок, на пуантик, і, розриваючись серцем од муки невідомости, підозріливо питає в Ленці, коли та по хвилі вертається назад: звідки ти його знаєш?.. Ми сусіди, кротко каже Ленця, склавши свої мулатські губенята курячою гузкою, мов дражнячись: була в неї така гримаска, особливо коли несподівано викликали на уроці, і то, либонь, од неї вчительський женський склад одностайно і з місця звірів… Ось такий доторк — одним-один, мимобіжний, як подряпина, — до далекої й незбагненної, прекрасної й страшної — а як же могло бути інакше? — Ленчиної тайни: бо вона вся була тайна, атож, і ні мені, ні тим гидотним хлопчиськам о повністю витеклих спермою мізках, котрих, либонь, і в заводі малось негусто, звичайно ж, годі було й марити втримати її при собі надовше, ніж на мить, — таку коротку, як спалах метеликових крилець…)

Про жодну вуздечку Дарка тоді, звичайно ж, не знала — та й ніхто в класі не знав, крім, звісно, батьків, серед яких ця новина цілком могла збудити сплеск статевої активности: атмосфера була наелектризована, — а знала вона тільки те, що Ленцю зганьблено, безповоротно втоптано в якийсь темний кошмар, у хлань, що нагло розверзається під ногами там, де має бути твердо, сухо й добре освітлено, і тато з мамою вголос обурювались "цією малою проституткою", ба навіть ходили, в складі делегації від батьківського комітету, до директора з вимогою, аби Ленцю негайно забрано зі школи й тим назавжди відгороджено від аморального впливу решту дітей, само собою розумілося — хороших і чистих. (Які ж вони всі, в істоті, були більшовики, які нелюди, робить Дарка холодне, здивоване відкриття через чверть століття, — ціле те покоління гамузом, правовірні й дисиденти, думні, інакодумні й зовсім

бездумні, Господи!..) І ще вона знала, що Ленця її зрадила — цим разом уже не по-дитячому: по-справжньому.

Назавжди.

(Стидке, і моторошно-ганебне, і водночас таке бентежно-доросле, голова йде обертом: з хлопцями, з тим, що бовтається в них між ногами, ще два роки тому вони підглядали на фізкультурі, штурхали одна одну ліктями, кихкотіли: у Б. все видно! — і що там могло бути "видно"? — з "великими" хлопцями, які "все знають", і тому роблять з нею невідомо-що, і вона їм те дозволяє — чужим і великим, і вони дивляться на неї так, як тоді Ігор М., — що цікаво, жодного зв’язку не мелькнуло з їхніми власними сапфічними іграми, а тільки ось це ятрило, що — як же, з чужими? Як давати чужим знімати з себе трусики? — на тім, що далі, уява туманилась, від чого мука була ще гіршою, але таки найгірше було: Ленцю, а я? Як же я?.. Дивна суміш знехтуваности, споневаженості і статевої, й вікової, ну й жіноцької, вжеж не без того: як-не-як Ленцю було обрано, факт очевидний і необорний, обрано тими хлопцями для якогось іншого життя, а ти махом опинилася в смішних, незграбних, сутулих відмінницях, проваджених до театру зобабоки татом і мамою, як двома конвоїрами: кудись вона тебе не впустила, до чогось найголовнішого в собі не дала доторкнутися, і значить, усе-все було неправдою, бо під найсвітлішими, найекстатичнішими спалахами вашої єдности, що то здавалась такою навиліт прозорою, завжди був ховався той гігантський темний льох, повний запечатаних соромітних скарбів, уу-у, яка ж я була ідіотка!.. — і нічні ридання в подушку: глухо, давлячись, щоб не почули батьки…)

І тому, коли на класних зборах Дарка, як голова ради загону ("таваріщ прєдсєдатєль совєта атряда": б’є барабан, мов перед стратою, вноситься прапор червоного плюшу з жовтими китицями…), — і як колишня подруга Скальковської, атож, без такого відмежування не обійтись було, товкмачили їй, кожне наодинці, завуч, і класна керівничка, і всі, всі, всі, інакше Ленчине падіння і її потягло б за собою кудись на безвість, навіть помислити страх, — коли вона мусила

оголосити "пєрсональноє дєло" Скальковської й першою забрати слово (…і знову попервах той дивний резонанс від стиснутого гортанню голосу, що ніяк не проковтується, — він відлунює зсередини тобі в голові, цілий час чуєш власну голову…), — вона здала Ленцю так, як од неї не сподівався ніхто — ані сама вона од себе.

Найбільше це мусило нагадувати розпаношену, по наростаючій, атаку маленького злого собачати — наскоками, наскоками, за литки, от уже показалася кров, і знов, і далі — до м’яса: а пригадай! пригадай, що ти казала мені про товаришів у класі — що вони всі обмежені нікчеми! (природно, обмежені нікчеми після цього вмент зімкнули лаву, й Ленця опинилася в повній ізоляції). Ти сама поставила себе понад класом! понад колективом! ти вирішила, що ти краща за інших, що тобі більше, ніж іншим, дозволено, і ось до чого це привело, — твоїм товаришам (правильно, не "мені": спершу створити лаву, відтак промовляти від її імені…) сьогодні соромно за тебе!.. І так далі, на п’ятірку з двома плюсами і знаком оклику, — та ні, вже й оцінки такої нема…

І не був то адміністративний раж (як кому сторонньому, ще й не надто тямкому, могло б видатися), ані, тим менше, намагання спасти власну шкуру (як випадало б висловитися, коли б не про дітей мова), а тільки яра, всепереможна хіть, хай і востаннє, а таки м а т и Ленцю — наверненою й розкаяною, ревно благаючою прощення за зраду. (А що власної, своєї над нею влади в Дарки вже на таке не було, то вона й удалась до єдино під ту пору приступної, послужливо підсунутої їй дорослим суспільством: "таваріщ прєдсєдатєль совєта атряда" — і б’є барабан, ох як же він бив, аж морозом під шкіру: шаманський бубон, тимпан, правильно, всі поворотні моменти в житті мають бути обставлені врочисто, як обряд ініціації в первісних племен, а чим вам, питається, перший акт колаборантства — не ініціація?..) Відповідно й зчитувати з Дарчиних слів би належало, мов ультрафіолетовим чорнилом під ними виписане: пригадай! пригадай, як ти казала, що я — єдина рідна тобі душа, єдина, з ким ти можеш поговорити, пригадай, як я казала про "Doors": ніби справді двері розчиняються, — а ти з місця підхопила: такі ковані! важкі, як у Володимирському соборі! — і я

справді такими їх бачила, і аж зойкнула від щастя, що й ти, і ти, значить, теж, ми стояли перед тими дверима вдвох, ми ж дихали водно, Ленцю, що ж ти захряснула їх переді мною?..

Але Ленця-Скальковська мовчала. І нічого не збиралась пригадувати, ані каятись чи просити прощення. Вона взагалі не дивилась на Дарку — дивилась у вікно, на спортмайданчик із тополями, від часу до часу, закусивши спідню губку, починала плакати — і ясно було, що про щось своє, щось, на сотні галактик далеке і від Дарки, і від її полум’яних промов, і, чого доброго, від усіх цих зборів. Двері, що в них, не ввійшовши проханою, Дарка заповзялася вломитись, так і лишились зачинені.

…Може, припускає тепер Дарка, вона була вагітна?.. Але цього, слава-тобі-Господи, я вже ніколи не знатиму. Бо не підкотишся ж на ювілейній вечірці випускників, зі шклянкою вина в руці, до, вважай, незнайомої тітки, щоб звичайненько в неї поцікавитись: слухай, тоді, пригадуєш, — чи в кінці шостого, чи на початку сьомого класу — тобі часом не робили аборту?..

. . . . . .

Тепер, з того понурого, голого плато, яке зветься набутим-з-роками-досвідом, Дарка може припустити й дещо інше, а саме: що Ленця, з її родженою, м і ч е н о ю крихкістю — бо вона була мічена, мічена, еге ж: як гулкостінна вугласта посилка, проштемпельована звідусіль чорнильно-заплаканим "Обережно, скло", і так пущена в подорож, а адресу вказати забули, — ця облудна, потайна, граційна, розбещена, наскрізь порочна й невідпорно зваблива, палена зсередини невідомим вогнем Ленця-оленятко просто мусила, і то дуже рано, віднайти свій спосіб боронитися, зокрема й від все-і-вся-під-себе-підминаючої Дарки, — затуляючись тим єдиним, чим мала: тілом. Виставляючи його між собою й іншими, як щита-обманку: ось, візьми, ну візьми, помацай, хочеш?..

(Принаймні я їй не залишила більше нічого до вибору — то чому б мали лишати інші?)

. . . . . .

Рік, два, три, чи що, після того — сьомий, восьмий, так, здається, дев’ятий клас — вони проходили повз себе, як планети на паралельних орбітах: віталися кивками, хоч і вітання теж не зразу відновилося — Дарка довший час уникала зустрічатися з Ленцею очима, або, крий Боже, зоставатися наодинці: свідомість власної — не відробиш — скоєної підлоти її таки підтруювала, лежала десь там на дні, як несподвигна каменюка, й випаровувала болотяні міазми, так що в старших класах у Дарки навіть розвинулися напади печінкової нудоти, здебільше вранішні, сливе тобі токсикоз у вагітних, і їй робили сліпе зондування, ложку олії натще, — а тоді вона завважила, з трохи присоромленою полегкістю, що в гуртовій розмові Ленця зовсім спокійно, майже привітно, відповідає на її загальні репліки, не вдає, ніби Дарки не існує, і ризикнула потому якось перемовитися з нею сам-на-сам, чемно й діловито, мов ніде нічого, а що тут такого, справді? — спитати Скальковську, коли та чергує, і Скальковська так само чемно відповіла, що в четвер, ну, і так воно собі помаленьку тривало далі — бочком, як між чужими, — та вони вже й були собі чужі, виросли з того дітвацького епізоду, як із бавовняних колготок або черевичок розтоптаних малючачих, тупоносих таких, що то закидаються в комірчину, на антресолі і там поступово звітрюються з колишнього клишоногого тепла, яке їх заповнювало, з усіх падінь, синців і подряпин, яких були свідками, з "класиків", "резиночок" і скакалок, з нанесеного в хату піску (з маминим криком) і клейких, мов лакованих (віддираються пальцями), конфітурно-морозивних слідів, і по упливу років, коли надибаєш їх там, серед куру й павутиння, то витягається на світ Божий — просто, старе рам’я. Нівроку, не діти ж бо — дівчатка, панночки-баришні: протяглий звук зітхання, гай-гай.

(…І все це брехня, бо насправді нічого не минає — хоч скільки не старайсь наживати потім поверх того, воно однак темнітиме зісподу, крізь шкіру років, як невиводний крововилив…)

Якось перемеженилась та ціла веремія — чи хтось із впливових батьків Поганої Компанії спромігся прикрутити вентиля, чи школі не на руку була лиха слава, їхня школа мала вельми поштиву репутацію, а кому воно треба, відмінювання на всіх нарадах, райвно, міськвно (рима проситься сама собою!), комісії, інспекції, та хай Бог милує! — так що вщухло. Вщухло. Якийсь час іще зберігався в класі круг Скальковської режим ізоляції, але — розсоталось помалу-малу, як і з Даркою. Тільки вчителі, точніше, вчительки лютували (казали, одинокий фізкультурник тоді на педраді й спробував стати в її обороні, але якось надто вже глупо йому вийшло, та й яка могла бути оборона?) — зле її трактували, направду зле, чого вона безперечно не заслуговувала, тримаючись рівно й безвиразно, хорошистка, як і давніш, і раз навіть послана на районну олімпіаду — з англійської б то, чи що, — а проте якийсь збудний, дражливий дух, видать, крізь неї просочувався, як отой млосно-солодкий, ледве вловний (тільки зовсім уже зблизька, разом із теплом тіла), і тим розпусніший (певно, вважали вони) пах не-інакше-як-материних парфумів, — свербів їм у ніздрях, вступав у кров і темнив на виду: Скальковська, вийди з класу!.. (Труснувши головою, як лошатко іно-відрослою гривою, з закушеною спіднюю губкою — чи то розплакатись збираючись, а чи, навпаки, розсміятися? — зосереджено, мов назавжди, складала до портфеля книжки й зошити: вузька, довга спина в поздовжній клавіатурі ґудзиків і підторочці по-тенісному куценької спіднички по проходу між партами — до дверей — у дверях — не обертаючись: Дарка щоразу не втримувалась провести її з свого місця поглядом, мов на щось сподіваючись, але спина була зачинена щільно, як і двері за нею зачинялися — без грюку, в чому теж, аби охота, можна було б добачити натяк на знущальність, і тому, знову й знову, — вийди з класу, Скальковська! — і добре їй так…)

А в дев’ятому, недобувши останньої чверті, вона вийшла вже назавжди. А вслід за нею звільнився й учитель фізкультури — колишній

майстер спорту з плавання, сорокалітній мужик із бурхливою сивіючою чуприною (чому спортсмени так рідко лисіють?!), з їдким потом і волосками в ніздрях. З’ясувалося, що в них із Ленцею був роман, цілу ту весну. Хтось їх підстеріг.

…Звалені в кутку роздягалки старі дерматинові мати, такі шкарубкі на дотик, мов довго вимочувані в ропі, і сухий, встояний, якийсь уже й свійський, як буває в давно покинутих стайнях, запах задавненого дитячого поту, — чи не тільки дитячого, а ще й того другого, навального й їдкого?..

. . . . . .

Хтось повсякчас проживає за тебе твоє життя — одну з його можливих, ніколи тобою не здійснених версій. Всі почуття, що по-справжньому в’яжуть нас з іншими, від любови до заздрости, походять від цієї потаємної туги за іншими життями — інстинктивно вгаданими, розпізнаними н а ш и м и життями, яких ми, одначе, ніколи, ніколи не будемо м а т и.

І хтось нас боронить, хтось ослоняє собою — проживаючи їх за нас. І ми спимо без кошмарів.

. . . . . .

Звичайно, казала Дарчина мама, в усьому винуваті батьки: тільки глянути на ту матінку, одразу все ясно. Кажучи це, вона стригла нігті — з різким, ляскучим звуком: як завжди, кравецькими ножицями — манікюрних у них в домі не водилося. В голосі їй стояло, мов пам’ятник, — слупом — торжество матері, котру, з якого боку не глянь, нема в чому звинуватити. І ще щось поза тим, що вже тоді змусило Дарку нагороїжитися, хоча й мовчки, в собі: безлика й безособова, завважки в усі десять атмосфер океанського дна, відвічна правота р о д у — супроти виламаної з його реґул одиниці, моторошна штука.

. . . . . .

Найсильніше своє пережиття Дарчина мама мала так само в тринадцять років. Вона стояла з санчатами на горбі, розпашіла й захекана, чекаючи своєї черги з'їжджати, — і раптом побачила, як тече з-під ніг у долину всніжений схил у бузкових тінях од дерев: проти сонця сніг ряхтів міріадами іскор, і кожна з них всередині себе була планетою. Планети горіли, мінились і, як сказав поет, котрого дівчинка ще не вчила в школі, бо була замала, — акордились.

Дівчинка дивилась, а блиск наростав — до ледь чутного, тонкого крижаного передзвону у вухах. Дівчинка не знала, що цей звук древні колись називали музикою сфер. Що це і є — голос безмежжя. Вона знала тільки, що мусить зараз же одвести погляд — інакше станеться щось страшне й безповоротне, інакше все, кінець, здурію! — чорна блискавка кресонула в голові, позначаючи межу: назад, назад!..

І вона одвела погляд.

Потім у неї все було гаразд: заміжжя, і злидні, і діти, й хвороби, і нелюба праця, й маленькі радощі — наприклад, нова квартира або купівля шкіряного пальта. Правда, шкіра трапилася свиняча, зате дуже доброї вичинки.

Могло бути й гірше. І то набагато.

. . . . . .

Зрештою, думає Дарка, водночас зосереджено перебираючи розвішані в шафі убрання: у клубному піджаку видно буде опік од праски вище зап’ястя, на жовту суконку треба хоч трохи присмаглих плечей, а я ж тепер біла як сир, і так далі (як не кпи сама з себе, а все’дно зустріч однокласників — то немовби ще один екзамен, цим разом на успішність житейську, з якою, в принципі, не так щоб дуже й

склалося, але тим більше, тим більше!.. — тим вище держатимемо голову, прикид, підмальовочка, шиза, та й годі, і пощо, спитати б, хто змушує?), — зрештою, не можна мати безмежности, так?.. А Ленця, відай, саме її й потребувала, — але ця друга думка, наздоганяючи першу, вже тільки ковзає по свідомості, не сягаючи вглиб: Дарка бачить себе закляклою в дзеркалі, з вішаком, із якого звисає долі довга шовкова сукня, і несподівано глупим, геть дитинячим виразом обличчя: таке-бо самозрозуміле відкриття — не можна мати безмежности. І всі наші домагання набути чимпобільше — грошей, мужчин, вражень, дипломів, суконь, автомобілів, — тільки жалюгідні, смішні потуги наблизитися до плюс-нескінченности, додаючи до мізерної суми одиницю за одиницею. Треба б якось інакше до того братися, а як?..

. . . . . .

Вони рахували при вході до ресторану, хто не прийде, на кого не чекати: Міша Хазін еміґрував до Америки, давно, ще на початку вісімдесятих, Крайчин в Парижі на конференції, жінка сказала по телефону, Артемчук теж десь за кордоном, повезла дитину на лікування, щитовидка в малої, ну, і Солтис, вже ж, Солтиса вони пом’януть окремо, а годилось би, на добрий лад, і на цвинтар з’їздити, коли-небудь обов’язково треба буде вибратися (в цю хвилину кожен розчулено вірить, що коли-небудь вони обов’язково виберуться), — на Берківцях, та необгороджена ділянка, де лава за лавою, як стрpройсь! — стовпчики з п’ятикутніми зірками, що всі в одну душу справно сповнили в Афганістані свій інтернаціональний обов’язок, але, кажуть, уже дозволено ставити хрести?.. Таке оглушливе першої миті відчуття — гурт незнайомих людей, незвично тихих (кожен, відай, тим самим відчуттям приголомшений), і сивіючих, атож, і лисіючих (мужчини), і дуже парадово вистроєних (жінки), і вже наступної хвилини зненацька, швидко-швидко, мов кінопроектор закрутився в зворотній бік, починають крізь них проступати двадцятилітньої давности дітвацькі постаті, аж поки два розведені в часі кадри — клац! — не зімкнуться, наклавшись на себе навзаєм, і тоді вихоплюються з уст цілком щирі вигуки: не змінились!.. і ти — не змінився! і ти теж не змінилась,

аніскілечки!.. (Хто, крім однокласників, поверне нам нас такими, якими нас уже нема — ні для кого, блін, ні для кого? — звичайно, як не рахувати батьків, але на те вони й батьки…) Так на кого ще чекаємо?..

Тримаючи перед себе загнуті пальці — отже, Хазін, Крайчин, Артемчучка (вказівний — Солтисів — палець так і лишається незручно, контужено напівзігнутим, мов неясно, куди його?..), ов, дивись ти, й Сашко Бегеря тут, а він же з ними не кінчав, пішов у ПТУ після восьмого, — Дарка нарешті зважується — ніби щойно пригадала:

— А Скальковська?

Мало не "ця, як її пак", — так у неї виходить. І все одно, їй здається, наче на мить усі замовкають. Підлість є підлість, Дарусенько, і терміну давности не має.

Та ні, вони не тому. І майже одразу вслід за тим Дарка розуміє, що тих, чвертьстолітньої давности подій, насправді ніхто з них не пам’ятає, не пам’ятає Дарчиного виступу на зборах, а коли щось і пригадує, то вже напевно не надає йому того значення, котрим він роздувся й набряк для неї — на роки й роки (…вважай, на ціле життя, бо більше подібного — таки ніколи, може, від підлости теж належиться ось таке, одноразове щеплення, хоч і від щеплень теж, бува, помирають…). Дорога Ленцю, моя кохана золотонога дівчинко, моя безпутна сестричко з розширеними, як у наркоманки, зіницями, в яких свічками стоять сльози од незмоги вмістити в себе цілий світ — що прийняти в себе всіх мужчин нараз, — що ж це вони говорять про тебе?.. Бо вони говорять, і навіть дедалі жвавіше, легкий льодок відчуження розтоплено вічно невтолимою людською хіттю до недобрих сенсацій: та ти що, та ну, невже?.. — до авіакатастроф із двома сотнями загиблих (бажано з поіменним списком пасажирів, де подається також їхній вік, особливу увагу привертає пара з немовлям, що летіла показати його дідові й бабі), до всіх, хто, посковзнувшись, загримів із вершини й тепер дозволяє нам себе жаліти — президентів зі спущеними на виду в цілого людства штаньми, розорених нафтових магнатів і поп-зірок, засуджених

за наркотики, і того, кого вчора вінчали Царем Юдейським і хто сьогодні виявився слабшим за найслабшого з-поміж нас, таким чином нахабно нас ошукавши, і тому ми з усім підставним обуренням репетуємо "Розпни!" — жадаючи реваншу за своє вчорашнє пониження, — вони говорять, тобто говорить невеличка повнява брюнетка з темними, мошком, вусиками, що виявилась Маринкою Вайсберг, а решта згромадилася круг неї з своїми "та ну?!" — "прошлим лєтом", каже Маринка, "саєршенна случайна, на уліце, я єйо нє узнала", — вона каже, що ти, Ленцю, тепер важиш вісімдесят шість кілограмів, така здоровенна цьоха, діжа діжею, тому що тобі кололи інсулін, а треба було літій, — але від літію також розносить, з професійною статечністю вкидає хтось із хлопців, хто тепер інженер-хімік, а інший — лікар, хоч і не психіатр, — з тією самою статечністю перебиває (о мужчини, як же тяжко ви заробляєте собі від нас на самоповагу!..), цікавлячись діагнозом: якщо літій, то має бути маніакально-депресивний психоз, а це гаплик, це не лікується, просто треба вже довіку на хімії сидіти, — "у-у-ужжас", самовдоволеним (чи то Дарці тільки так здається?) шумком проноситься серед дівчат, подувом вітру в кронах, прошелестів і нема, — але чи знає Маринка діагноз, чи та їй сказала, через що?.. Сказала, що мала зірвану вагітність, після чого її покинув чоловік, вони нібито якраз вернулися з відпустки, звідкись зі Швейцарії (знову вітерець, але вже інтонаційно інакший, на дієзі: "ов-ва", — і кілька саркастично прикушених посмішок завважує Дарка…), де вона плавала в озері під табличкою "Polluted water"[177] і щось там підчепила, якусь заразу, ну, й начебто від того, — псевдо-психіатр, він же Вовка Лясота (колишня кличка, Бог зна й чому, Бакс, але клички вже не канають, відсохли), тепер рішуче забирає голос, він тепер головний (одне з двох: або справді незлецький лікар, або це його єдиний спосіб самоствердитися, бо зарплати не платять, а вдома жінка пилкою працює), — і недбало, зверхненько так, проголошує (за що Дарка тимчасом починає його тихо ненавидіти), що справа не конче має бути в якихось конкретних причинах, в о н и, себто не-ми, ті, кого відділено від нас високим ґратчастим парканом, завжди, мовляв, натинаються знайти собі якусь причину, часто й вигадують, і дуже в тому бистрі (але ти, ненависно, спідлоба шле йому імпульси Дарка, хто як хто, а ти то мав би знати, що

в цьому ділі жоден паркан не межа, що завтра ти й сам можеш опинитися по той його бік, у запраному халаті колишнього темно-синього, морський кітель, кольору й ще запраніших штанях, з алюмінієвим бачком на їдло і зором, осоловілим од наркотиків, ні?..), — а якщо дійсно маніакально-депресивний психоз, пасталакає той далі, в голосі, ніби між іншим, натяк на недовіру до невідомого йому діагноста, мовляв, не знаю, я ж то не дивився, — якщо так, то це не психосоматика, це штука органічна, як і шизофренія, наприклад, або так звана епілепсія пті-маль (зараз він згадає все, чого навчився в інституті, справний хлопчик, — ба, та він нежонатий, чи що, де його обручка, як же це, таке щастячко, й раптом на волі?..), — тут етіологія неясна, проявляється воно тільки з роками, переважно якраз по тридцятці, — "у-у-ужжас", знову шелестить бабський вітер, здумати лишень, отак живеш собі, живеш… "Живеш, живеш, і смаку не чуєш", — вголос ввертає Дарка — навмання, ніби щоб перевести рейки розмові, і рейки слухняно переводяться: шкільний авторитет теж не звітрюється з роками й розморожується вмент, свіжісіньким, як і твій тодішній образ, — але переводяться кудись зовсім не туди, куди гадалося: а знаєте, каже хтось із дівчат, "кашмар, канєшно", але вона, Скальковська цебто, завжди була якась, ну, "со странностямі", правда ж? Усі згідливо покивують, уже гуртуючись для самооборони, уже нашвидку споруджуючи між собою й Скальковською отой чавунний паркан із загострених угорі, мов палі, штахетин, вганяють їх одну по одній, ніби це справді може їх від чогось убезпечити: хтось із послужливою готовністю зараз-таки й пригадав, як вона раз танцювала румбу на столі в хімкабінеті, дівчинка на кулі, ну так, вона ж ходила на бальні танці, і тоді всі якраз дико веселилися, поки на шум не впав завуч, але щось було чудне в тому танцеві, от Їй-Бо’, далекоглядний розумаха вже тоді був завважив, — "Так було б тоді й сказати, що ж ти аж досі мовчав, — крізь посмішечку зимно цідить Дарка, — може б, життя спас людині", — на мить вони мов ніяковіють, вони ж загалом незлі люди, всі ми незлі люди, і чого в нас усе, за що не візьмись, так розпаскудно обертається?.. На поміч приходить Маринка: виявляється, це ще не все, не кінець історії, бо вона тоді запросила Скальковську до себе, це було близенько, вони незадовго перед тим змінялися на центр, роз’їхалися, нарешті, з

батьками, і дуже вдало, тепер мають трикімнатну на Микільсько-Ботанічній, вікнами на ботсад, — тема трепетна й нікого не лишає байдужим, надто дівчат, що вмент виявляють бойовий інтерес до подробиць обміну: які квартири розмінювалися, а з яких районів, а скільки доплачували, Маринку дослівно розпирає од гордої відповідальности, вона обіцяє кільком цікавим телефон знайомого квартирного брокера, "очєнь харошево", "скажеш, што от Маріни і Вадіка": Вадік — це, значиться, муж, і от цього-то нашого, треба розуміти, цілком порядного єврейського мужа Ленця й спробувала була спокусити, поки щира душа Маринка бігала в гастроном по закуску, зоставивши їх у штири оці, "он мнє потом гаваріл, я буквально нє знал, куда дєватца", буквально. Німфоманія, ставить новий діагноз Вовка Лясота, — і чого зараз притьмом німфоманія, думає заперечити Дарка, чом не істерія покинутої жінки — а не виключено, що й розвинений із роками стиль легкоприступної, та ще й ота її на око вгадна безборонна ламкість, котру й вісімдесятьма шістьма кілограмами навряд чи затулити і котра багатьом, а надто хлопам, просто бальзам на всі болячки зразу, так що наш муж, не виключено, зовсім не таким постає в цьому сюжеті біленьким ягнятком, як упевнив Маринку, а чи вона сама себе впевнила, хоча, з іншого боку, а що їй залишалося, — і що залишається Дарці, окрім як здобутися на терпку, то пак задуману терпкою, а на ділі доволі жалюгідно вибелькотану заввагу, що, мовляв, добре медикам — на все в них готовий діагноз, і жодних тобі світових проблем, іно ковтай піґулки, — а Вовка Лясота у відповідь морщиться й просить не називати його медиком — він, бачся, не медбрат і не фельдшер, а заввіділом і "врач первой категорії", і, між іншим, спеціалізувався з гінекології, так що, в разі чого, може залишити свій телефон… "Дякую, — сміється Дарка, і це виходить у неї басом, а інакше голос би зрадив, зірвався б, — досі якось милував Бог", — тимчасом серед народу вже починається посполите рушення до накритих столів, що здаля біліють кокетливими жлобськими букетиками застромлених у келихи серветок, якого чорта я сюди приперлася, і що мені тут робити, Господи, яка порожнеча, — напитись, чи що?..

. . . . . .

Додому Дарку проводжає Вовка Лясота. В таксі вона з’ясовує, що його підстрижена à-la Chekhov борідка пахне одеколоном: здається, Givenchy. Він цілує її в плече під бретелькою сукні й бурмоче щось про своє розлучення, Дарка каже: "Заткнись, будь ласкавий", — і ще хоче додати: "А то я зараз закричу", тільки мужських сповідей їй у цій хвилі й бракує, — але вирішує облишити таку складну фразу до кращих часів, зосередившись натомість на поцілянні ключем у двері, що вдається їй з третього разу. Найгірше, що при тому все й далі пам’ятається, ба навіть іще невідчепніше, ніж було: так, ніби, замість потонути у випитому, піднялося на поверхню й цілком запрудило голову, ох, як паршиво. Лясота тимчасом обернувся на гарячого джмеля й гуде їй у вухо, як від самого восьмого класу боявся до неї підступитись, і облягає її звідусюди важким сопінням і натиском чужого тіла під настовбурченою і вже зайвою тканиною, ну й дуже добре, тобто нічого доброго, звичайно, і ні від чого не рятує, і навіть зосередитись вона як слід не годна, але спробує, спробує, — ошатна сукня на бретельках непоштиво летить на підлогу, і коли він різко, охнувши, входить у неї, й знайоме тепло всередині прокидає й виводить на яв приспану, було, пам’ять тіла, що враз робиться найголоснішою, голоснішою за все інше, вона подається з глухим задоволенням — од несподівано щирої вдячности Лясоті за короткочасне визволення, що він, певна річ, радісно бере за ознаку власної мужської невідпорности, і тому виходить йому цілком незле, цілком, ов, диви, та й геть добре виходить, ой, ой мамочко, ой-ой-ой, — і потім вона лежить каменем, уткнувшись йому в плече, а він питається в неї над головою, новим і глибоким од зворушення голосом, аж їй робиться ніяково від власної тому зворушенню невідповідности: "Ти знала, що я тебе любив?.." Схоже, йому також потрібен був реванш, що ж, гарно. Мужчини, еге ж. Які вони всі… одновимірні, прямолінійні — як задачка на дві дії… Вже сповзаючи в сон, уже рознімаючи безвільно той бульдожачий стиск, яким свідомість кріпиться до яви, вона встигає пригадати, як колись Лясота, сам далеко не з гірших учнів, непомалу був її здивував несміливим проханням допомогти з математики, — єдиний раз, коли могла запідозрити його в бажанні зостатися з нею наодинці, і на цій приємній думці, а точніше, придавивши нею, наче

блюдцем — жука, якусь іншу, темну й неоковирну, на яку вже просто — не має сили, чесно, — Дарка нарешті засинає.

Прокидається вона вмент, як од поштовху, й зараз же поплавком випорскує з ліжка, в котрому безсоромно, мов одвіку тут прописаний, посапує з незнайомим форкаючим підсвистом сплячий мужчина, і пахне по-чужому, — що це таке було, раптовий позов нудоти?.. В устах кисло, в кімнаті темно, за вікном горить утіленням самотности вуличний ліхтар, котра ж це година?.. Її гонить якийсь нутряний, фізіологічний страх, але нога трапляє в замет прохолодного шовку, це сукня, її парадова, жужмом валяється долі, підняти, розправити, напам’ять кинути в бік крісла (чутно, як, шелеснувши, приземлилась), Господи, як холодно, і б’є дрожем, аж зуби дзиґотять, і сироти промацуються на передпліччях, крупно так, розсипом, наче пшоно, ну так, вона ж заснула голою, але це не тому, це внутрішня трясучка, хміль із мене виходить, чи ще яка біда, ах, як погано, Боженьку, як же погано, — кутаючись в остиглого чоловікового халата (коли той ідіот нарешті забере свої речі?), вона нетвердо, хистко вимачковується на кухню, де світне табло показує пів на четверту, ох і ні фіга собі, — і опускає себе на краєчок стільця обережненько, мов скляну, намагаючись дихати рівно, на раз-два-три, вдих, раз-два-три, видих, сеанс медитації, мало що не йога, в-душу-в-Бога, ххy-у-у… Ну от, а тепер можна поставити чайник, кілька звичних, заспокійливих рухів, і так мирно палахтить під ним у пітьмі голуба газова квітка, дуже зворушливо. Ні, то, виявляється, не зуби цокотіли, то виносився звідкілясь ізсередини нагору, кастаньєтним ритмом, ось цей-от віршовий рядок, що тепер раз у раз повторюється машинально, губами, мов платівка заскочила: "Мимо ристалищ, капищ, мимо шикарных кладбищ, мимо Мекки и Рима по свету идут пилигримы…" А дурні ж вірші, дурні, як сирі дрова, і шкварчать так само, а от же ж, причепилося, — і зненацька, впершись руками в край плити, Дарка стенається од плачу, схлип виходить не горловий, а сливе черевний якийсь, схожий на стогін, і вона знов мусить, заковтнувши повітря, притамувати віддих, раз-два-три, щоб не розбитися на друзки: нащо ж, нащо це все, навіщо воно здалося, Господи, і за яким хріном таке життя?.. І вже й неясно, про чиє саме їй ідеться, а от би тільки якось

витримати, перетравити, якось видихати цей страшний гніт несправедливости, цей споконвічний людський зойк до небес: "Господи, за що?", і цей жаль, живий і пекучий, за всім тим, чим ми так і не стали, і вже не станемо, ніколи.

Промокнувши очі пальцями, вона сягає по цигарки на столику, чиркає сірником, і так, стоячи серед кухні з запаленою цигаркою в руці, здається собі більшою за темряву. О’кей, підіб’ємо бабки, і що ж ми маємо?.. Сяке-таке ім’я в своїй галузі, сяку-таку матеріальну незалежність, наскільки це взагалі можливо в наших умовах, і дві монографії, одна з них по докторській, і один вузівський підручник, і два розлучення, і почесне членство в трьох західних академіях, яке лайна варте, але для некролога згодиться. E la nave va.[178] Show must go on.[179]

За яким бісом?.. За яким бісом потрібно було, щоб із нас двох вижила саме я?..

І тут ця огида до себе, ця нудота, токсикоз самозатруєння — восьмий клас, сліпе зондування, ложку олії натще, авжеж, тоді так само, — якимсь блискавичним спалахом розвертається в протилежний бік, і Даркою нарешті по-справжньому доглибно стрясає, тобто її вивертає, як панчоху, з живота через горло, аж вона ледве встигає добігти до туалету і там, впершись тремтячими руками в слизький і холодний кахель над унітазом, новими й новими підземними поштовхами, корчачись од безгучного крику, напівумліваючи в зимному поту, вже не людська істота, а знавіснілий шланг кишки зворотнього ходу, вивергає з себе вчорашню вечерю, і себе при тій вечері, і ніч із Вовкою Лясотою, давку за давкою — буру, гостро-кисло смердючу кашу всіх недоперетравлених житейських брудів, яких — через верх, і де воно все в нас поміщається, трупний яд від останнього шлюбу, всі скандали, і відворотно принизливі порахунки, всю накопичену відразу до себе і світу, гарячий, пронизливий виприск твердих кавальчиків через рота й ніздрі, вона насилу похоплюється переводити дух між нападами, коліна вже також дрижать, підгинаючись, але так і треба, так і треба — аж до

дна, до вишкреблих послідків, до дитинства, до тих найперших ревнощів і перших паскудств, стати стерильною, чистою й незворушною, як цей білий кахель, що ріже очі в електричному світлі, бо ні дуже прекрасного, ні дуже страшного, нічого такого з нами не стається, бідолашна дитино, і на те, й на друге треба ще потрудитись собі заробити, і тут Ленці вдалося, вийшло як вона й передбачала, а нормальне життя, воно просто валить крізь нас ось цим бурим, драглистим, масним потоком, глянути тільки, як вилискується в унітазі, і навіть стіни в коричневих бризках, і спущена вода реве Ніагарою, і холод такий потойбічний тому, що все життя виверглося з тебе, і ти стоїш у клозеті, як єврейка в газовій камері, привалившись у знемозі плечима до кахляної стіни, у викресаних сльозах і власному лайні, з посинілими пучками, порожня, порожня, мов після аборту, і ті, кого ти любила, пошуміли з тебе — вділ, вділ по каналізаційній трубі.

. . . . . .

Потім вона довго, ретельно миється й чистить зуби (тричі підряд, бо запах здається непозбутнім), а коли виходить із ванни, у вікнах вже починає сіріти. Вовка Лясота лежить у її ліжку, завинений з головою в простирадло, як приготовлений до поховання труп бедуїна, і, подібно як і той, так само геть-чисто не має куди йти (вже ж, розлучення нікому не мед, а чоловікам то й поготів, у всіх у них при тому проступає щось від викинутих на вулицю псів у пошуках господаря...). З Дарчиною появою небіжчик подає певні ознаки життя, а саме, вистромлює голову зі сповитку й усміхається — трохи переможним мужиком після вдалої ночі, а трохи й тим хлопчиком, який колись давно підступився до Дарки на перерві й, дивлячись повз неї й шаріючись, тільки не щоками, а чомусь вухами, попросив розтлумачити йому як-небудь після уроків контрольну з математики. Чого вона, до речі, так і не зробила.

І щойно тепер Дарка розуміє, що не може просто в живі очі сказати йому: "Забирайся", — принаймні не зараз. Не може перевести на іншого цей страшної ударної сили струмінь нічим не прикритої, голої —голіше не буває, — й безжальної, бо цілком байдужої до людини, суті життя, —

струмінь, що, пробиваючи навиліт, вимиває з отроцтва, з дитинства, з усякого-будь тепла, яке спромагаємось собі на віку нагромадити, — залишаючи людину віч-на-віч із речами-як-вони-є. А не можна її там залишати. Ніхто не заслуговує на такий жереб.

Бодай цим розумінням вона завдячує Ленці. Бодай цим.

— Вставай, — каже Дарка до Вовки Лясоти найбуденнішим у світі голосом. — Будемо снідати.

Белладжо, вілла Сербеллоні,

серпень — вересень 1998 р.

175

Схильні до змагання (англ.).

176

Схильні до співпраці (англ.).

177

"Вода забруднена" (англ.).

178

І корабель пливе (італ).

179

Шоу має тривати (англ.)